

Kwam het geslacht Attinga uit Oostergo ?

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Na het afwegen van diverse mogelijkheden kwam de Utrechtse rijksarchivaris C. Dekker in 1983 tot de conclusie dat de plaatsnaam Attingahem, die in een aantal Middeleeuwse documenten voorkomt, alleen maar op Breukelen betrekking kan hebben.¹ Ik zei dat Dekker vol overtuiging na, al in het eerste jaar in het bestaan van de Historische Kring Breukelen, na een uitvoerige heroverweging en aanvulling van zijn argumenten.²

Vervolgens rijpte het inzicht dat de plaatsnaam Attingahem afgeleid is van de Friese familienaam Attinga en dat met het geslacht Attinga in de Vechtstreek ook de geschiedenis van de gouwgraven van Niftarlake begon.

Een vooraanstaande familie dus; geschiedkundig de moeite waard te proberen er meer over te weten te komen. Een belangrijke vraag daarbij is of de familie oorspronkelijke adel uit de Vechtstreek was of van elders kwam. In dit artikel wordt de mogelijkheid onder de loep genomen dat het geslacht Attinga uit de gouw Oostergo stamde, in het noorden van de huidige provincie Fryslân (Friesland).

Het Friese Rijk in de Vroege Middeleeuwen

Het Friese Rijk was in de 6de en 7de eeuw groot. Het strekte zich uit langs de Wadden- en Noordzeekust, tot aan het Zwin in Vlaanderen; ook onze Vechtstreek maakte er deel van uit. Het was vermoedelijk een samenwerkingsverband van betrekkelijk onafhankelijke pagi (= gouwen, districten) of substambieden, waarvan de belangrijkste in het noorden lagen.

Tot zo'n jaar of tien geleden wisten we geschiedkundig en archeologisch naar verhouding weinig van dat oude Friese Rijk. Terwijl over de Angelsaksische en Frankische koningen vrij veel uit de overleveringen bekend is, worden Friese koningen slechts zijdelings genoemd. De Frankische kroniekschrijvers deden hen denigrerend af als "hertogen". De bronnen die uitvoerig berichten over missionarissen als Willibrord en Bonifatius geven nauwelijks de namen van de heidense Friese koningen en zwijgen over hun machtsbereik. En waar lag hun machtsbasis? In het noorden van het Friese Rijk, dat was langzamerhand wel duidelijk. De archeologen konden op basis van een beperkt aantal onderzoeken en vondsten zeggen dat Westergo rijker is dan Oostergo, en dat is rijker dan Groningen dat weer rijker is dan Noord-Duitsland. Vooral doordat de archeologie tot voor kort een te beperkte belangstelling had voor boeren in hun regio en voor de grote verbanden, werd juist het Friese kerngebied van Westergo en Oostergo verwaarloosd. Gelukkig is daarin de laatste tijd verandering gekomen en belangrijke wetenschappelijke successen zijn daarbij niet uitgebleven. Bij een daarvan staan we nader stil.

In 1992 werd onder leiding van de archeoloog Dr J. Bos van de Universiteit van Groningen begonnen met opgravingen in de terp van Wijnaldum, noordoost van Harlingen. De duizenden voorwerpen die daar aan de oppervlakte werden gebracht, waaronder zilveren en gouden munten, glazen kralen, glazen drinkbeker, en allerlei metaalvondsten, maakten steeds duidelijker dat daar een Friese elite had gewoond of althans had rondgereisd.

In 1996 werd tussen de roestige metalen voorwerpen een hoogst opmerkelijke ontdekking gedaan: een matrijsje dat door een edelsmid was gebruikt om geslepen almandijn (rode granaatsteen) in gouden sieraden te leggen. Die steen heeft een symbolische betekenis; rood gold in de Vroege Middeleeuwen als een koninklijke kleur, die door de goden werd gedragen en op aarde alleen door hun plaatsvervangers, de koningen.

Almandijn was ook verwerkt in een bij Wijnaldum gevonden 7de-eeuwse fibula (mantelspeld), die sterk gestileerd een menselijke figuur tussen twee

dieren voorstelt. Die fibula kon niets anders dan een Fries kroonjuweel zijn. De godin Freya droeg in de oude beschrijvingen een fibula van goud en almandijn onder haar kin; dat sieraad wierp lichtflitsen als vlamvend vuur.

De fibula van Wijnaldum bleek beschadigd te zijn geweest. Een stukje van de rand van de speld is vervangen. De koning had hem naar de enige man gebracht die hem kon repareren: zijn koninklijke goudsmid, van wie ook nog een smeltkroes met gouddraad en een toetssteen zijn teruggevonden.

Door deze vondsten weten we nu dat in de 7de eeuw in het noorden van Westergo (boven de lijn Harlingen-Franeker) een cultureel centrum van het Friese Rijk lag, met een koninklijk hof. Eindelijk beschikken we over een concrete aanwijzing waar het machtscentrum van het Friese Rijk gelegen was.

Voor de Friese bevolking in onze Vechtstreek lag deze koninklijke residentie ver weg.

De terp van de Adinga's bij Ingwierrum

Een samenleving met een koning kent meestal ook een sociale laag tussen de koning en de gewone boeren.

In de gouw Oostergo behoorde het geslacht Adinga (*Ædinga*, *Attinga*) tot de notabele families. In aanmerking genomen hoe diverse Friese familienamen zich hebben ontwikkeld, betekent Adinga (of *Attinga*) naar alle waarschijnlijkheid: nakomeling(en) van Ado (of *Atto*).³

De familie Adinga had zijn verblijfplaats op een grote hoeve of zelfs state op een wier (= terp) nabij de nederzetting Ingwierrum (door Hollanders vaak gespeld als Engwierum). Het ontstaan van die nederzetting wordt aan de hand van bodemvondsten op omstreeks 500 gedateerd. De terp was ouder dan de nederzetting, want de naam Ingwierrum betekent: dicht bij de wier. Deze laatste was een hoge (zelfs de hoogste) wier of terp aan de oever van de Lauwers- en Ee-mondingen, die in het begin van de 20ste eeuw ten behoeve van de winning van terp-aarde volledig af- en vergraven is.

Ingwierrum ligt 47 kilometer oostnoordoost van Wijnaldum. Het is dus zeer aannemelijk dat de Friese koningen uit de 7de eeuw goed bekend zijn geweest met de bewoners van de wier van de Adinga's.

De hoeve op de wier van de Adinga's of *Attinga's* heeft daar, volgens oorkonden en registers van kerkelijke bezittingen, gestaan tot in de 17de eeuw.⁴

Niftarlake en Attingahem

In de 7de eeuw drongen de Franken, door het veroveren van delen van Frisia, naar het noorden op.⁵ Om redenen van defensie stelde de Friese koning toen in het bedreigde binnenland achter de Noordzeekust een aantal nieuwe gouwen in met een eigen bestuurder. Een daarvan was de gouw Niftarlake. Ongeveer gelijktijdig met de naam Niftarlake duikt in de annalen ook de naam van de binnen Niftarlake gelegen plaats Attingahem op.

Het lijkt er sterk op dat de Friese koning bekwame Friese leidsmannen uit het noorden naar elders detacheerde, waarbij het hoofd van de familie Adinga of *Attinga* een belangrijke rol in de Vechtstreek toebedeeld kreeg.

Evenals dat in de Oostergo het geval was met Adingawier⁶ of de wier van de Adinga's, ging ook hun (belangrijkste) domicilie aan de Vecht de naam van de familie dragen: Attingahem. Dat gebeurde niet pas na verloop van eeuwen, zoals Henderikx suggereerde,⁷ maar min of meer vanaf het begin.

Uit de familie *Attinga* stamde Wurssing, die in onze omgeving in het begin van de 8ste eeuw - toen de Franken Niftarlake op de Friezen veroverden - een zeer belangrijk man was.⁵ Omstreeks 720 was Attingahem een stevig gewortelde nederzetting aan de Vecht, van zodanig belang dat Bonifatius het de moeite waard vond daar naar toe te reizen om er, met steun van Wurssing, zijn zendingswerk te doen.⁸ Een nadere toelichting waar Attingahem precies lag, werd toen al niet meer nodig gevonden.

Wurssing was ook de grootvader van de beroemde evangelieprediker Liudger, de eerste missionaris van Nederlandse afstamming.

Liudger en het Friese Wierum

Een sedert omstreeks 1500 in de provincie Fryslân bestaande, traditionele Liudger-overlevering geeft extra voeding aan de gedachte dat Attinga mag worden gelijkgesteld aan Adinga en dat het Niftarlaakse geslacht Attinga van noord-Friese herkomst was.

Dit Liudgerverhaal kwam naar buiten in een tijd met sterk regionaal nationalisme, ook in het gewest Friesland. In dat kader was een claim op de beroemde Liudger een mooie opsteker voor de Friezen. Maar zo'n verhaal kon toch niet zomaar uit de lucht komen vallen; er moest wel enige basis van geloofwaardigheid onder zitten.

De wetenschap dat Liudger Fries van geboorte was, werd in de 16de - 19de eeuw in dit noordelijke gewest niet langer gekoppeld aan kennis van het grote Friese Rijk dat ooit bestaan had, maar met trots aan de eigentijdse provincie Friesland. En waar dacht men dan aan? Aan het dorpje Wierum, aan de Waddenkust, dat, hoewel pas rond 1200-1300 gesticht, inmiddels het oudere en zo'n 12 kilometer zuidoostelijker gelegen Ingwierrum in bekendheid overvleugeld had. Het oude gegeven dat de Adinga's of Attinga's een toen nog bestaand wier hadden bewoond, niet ver van de Lauwerszee, was duidelijk nog wel in de herinnering bewaard gebleven.

Het begon met de in handgeschreven vorm bewaard gebleven kroniek van Worp Tyaerda van Rinsumageast. Deze poneerde dat de zalige Liudger in een Fries dorp, Wierum genaamd, niet ver van Dockyn-chierika (= het havenkerkje), nu Dokkum, in Dongeradeel, uit adellijke en christelijke ouders geboren is ("Beatus Ludgerus in pago Frisiae qui dicitur Wierum non procul a Dockingae, nunc Dockum, in Dongeradeel, ex nobilibus et christianis parentibus est ortus").⁹

Daarop volgde een reeks andere kroniekvermeldingen van dezelfde strekking, door Friese auteurs zoals Cornelius Kempius (*De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae*, 1588), Ubbo Emmius (*De Frisia et Frisiorum republica*, 1596), Pierius Winsemius (*Chronique ofte historische geschiedenis van Vrieslant*, 1622) en Christianus Schotanus a Sterringa (*Beschryvinge ende Chronijck van de heerlickheydt van Frieslandt*, 1655 en later).

In 1656, ongeveer 150 jaar na Tyaerda, schreef Jacobus de la Torre in een rapportage over de na-reformatorische situatie in de Nederlanden, gericht aan paus Alexander VII (paus van 1655 tot 1667) en zijn Inquisitie ("et cardinalibus congregationis de propaganda Fide") dat bovendien in de nabijheid van Dokkum, in het dorp Wierum in de streek Dongeradeel uit de edele en christelijke vader Thiadgrim en moeder Liafburg de heilige Liudger geboren werd ("Insuper prope Docomium, in pago Wirum in tractu Dongeradeel nobilibus et christianis patre Thiagrino et matre Liafburge natus fuit S^s Ludgerus . . .").¹⁰

Na drie en een halve eeuw was Gerhardus Paris de eerste Fries die het niet meer zo stellig wist. Hij schreef in een proefschrift (*Disquisitio de Ludgero Frisiorum Saxorumque apostolo . . .*, Amsterdam, 1859) met betrekking tot de geboorteplaats van Liudger dat de plaatsbepaling in dit geval erg onzeker is ("res plane incerta redditur").

Sedertdien raakte de opvatting dat Liudger misschien in Wierum geboren werd wetenschappelijk weer op de achtergrond, maar in populaire publicaties komt men ze zo nu en dan nog steeds tegen, vooral aan Duitse zijde.^{4,11}

Slotopmerking

We zijn in dit artikel niet verder gekomen dan het formuleren van een redelijk aannemelijke veronderstelling. Harde gegevens die bewijzen dat het geslacht Attinga uit Oostergo afkomstig was, ontbreken. Hopelijk brengt toekomstig onderzoek ons verder, maar de schaarste aan goede 7de-eeuwse bronnen stemt me op dat punt niet al te optimistisch.

Noten

- 1 C. Dekker, 1983. Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Stichtse Historische Reeks, 9. De Walburg Pers, Zutphen, 672 blz., in het bijzonder blz. 294, 297, 316 - 317.
- 2 A.A. Mantén, 1986. Hoe oud is Breukelen? Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nr. 2, blz. 41 - 72.
- 3 De naam Attinga betekent in strikte zin: zoon van de man die Atte heette. De naam Atte is taalkundig nauw verwant aan Ado. De identiteit van Wurssing werd door zijn achterkleinzoon Altfried nader gepreciseerd als "met de familienaam Ado". In mijn studie uit 1986, blz. 65, veronderstelde ik dat Attinga een persoon was die deze naam als voornaam (doopnaam) had; die opvatting heb ik inmiddels met een geleidelijk gegroeide overtuiging verworpen. De Amsterdamse hoogleraar Middeleeuwse geschiedenis P. Leupen geeft de voorkeur aan de vertaling: Wurssing "bijgenaamd Ado". Ik denk evenwel dat in de praktijk beide versies op hetzelfde neerkwamen. Wurssing zal niet door elkaar heen nu eens bij die naam en dan weer als Ado zijn aangeduid. Wat bedoeld werd, is het aangeven van zijn afkomst en maatschappelijke positie.
- 4 Correspondentie met Kl. Sierksma, Stichting voor Banistiek en Heraldiek, Tytsjerk, 1994.
- 5 A.A. Mantén, 1992. De kerstening van de Vechtstreek. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 2, blz. 65 - 82.
- 6 Niet te verwarren met Allingawier, ten oosten van Makkum.
- 7 P.A. Henderikx, 1987. De Beneden-delta van Rijn en Maas. Landschap en bewoning van de Romeinse tijd tot ca. 1000. Hollandse Studiën, 19. Uitgeverij Verloren, Hilversum, blz. 45 - 48, 84, en in het bijzonder blz. 85.
- 8 Altfredus, circa 840. Vita sancti Liudgeri. Gepubliceerd in W. Diekamp (Red.), 1881. Die Vitae Sancti Liudgeri. Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster, Band IV. Herausgegeben von Freunden der vaterländischen Geschichte, Münster, blz. 3 - 53. (Zie ook Mantén, 1992, blz. 68 en blz. 81 noot 16.)
- 9 In druk verschenen onder redactie van J.G. Ottema, Leeuwarden, 1847, onder de titel: Worperi Tyaerda ex Renismageest Chronicorum Frisiae libri tres (. . . etc.).
- 10 Jacobus de la Torre, 1656, Rome. Relatio seu descriptio status religionis catholicae in Hollandia . . . (etc.). In druk verschenen in Archief Geschiedenis Aartsbisdom Utrecht, deel XI, 1883, blz. 56 e.v.; zie in het bijzonder blz. 194.
- 11 Kl. Sierksma, 1995. Liudger Thiadgrimszoon. Leven en voortleven van een Christus-prediker (742 - 809). Uitgeverij Van Wijnen, Franeker, 282 blz.

Boekje over de geschiedenis van het parochiehuis te Breukelen

De R.K. parochie H. Johannes de Doper te Breukelen publiceerde in januari 1997 een boekje van 38 bladzijden A4-formaat "Het Parochiehuis en de Exploitatie, 1937 - 1997". Daarin komt de gang van zaken met het Parochiehuis gedurende een periode van 60 jaar aan de orde, evenals een verscheidenheid aan interessante onderwerpen betreffende de Rooms-Katholieke parochie. Deze ruim geïllustreerde publicatie ontstond als een bijproduct van de festiviteiten rond 200 jaar parochie, die vorig jaar plaats vonden.

Het boekje is voor f 10,- te koop in het Parochiehuis, wanneer de familie Slinger daar aanwezig is, en verder bij de heer C. Roeleveld, Heycoplaan 11, Breukelen. De opbrengst gaat naar Unicef, het kinderfonds van de Verenigde Naties.

Driedelig boek over de geschiedenis van de provincie Utrecht

In het najaar van 1997 komt in de Stichtse Historische Reeks een driedelige uitgave op de markt over de geschiedenis van de provincie Utrecht, van prehistorie tot heden. Het door een team deskundige historici samengestelde en rijk geïllustreerde werk zal meer dan duizend grote bladzijden omvatten. Deze *Geschiedenis van de Provincie Utrecht* zal f 350,- per set gaan kosten. Bij voorintekening is de prijs f 275,-, waarvan f 95,- te betalen bij inschrijving en f 180,- bij aflevering. Voor verdere bijzonderheden verwijzen we naar de bij dit tijdschrift ingesloten folder.